

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
ТА ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

УДК 343.12

С. А. Купенко**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ РОЗВІДУВАЛЬНОГО
ОПИТУВАННЯ**

Розглянуто нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини у сфері використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування, при цьому їх об'єднано в окремі групи відповідно до правової ієрархії. В результаті аналізу теорії та оперативно-розшукової практики, а також положень нормативно-правових актів, які регулюють діяльність з використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування, визначено прогалини у деяких актах законодавчого та підзаконного рівнів. Надано пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення правового регулювання окресленої діяльності підрозділів карного розшуку.

Ключові слова: правове регулювання, підрозділи карного розшуку, розвідувальне опитування, оперативно-розшукова діяльність, нормативно-правовий акт, оперативно-розшукові заходи.

Постановка проблеми. Згідно з чинним законодавством основними завданнями оперативно-розшукової діяльності є попередження кримінальних правопорушень, пошук і фіксація фактичних даних про злочини, які можуть використовуватися як приводи та підстави для початку досудового розслідування, забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, учасників кримінального провадження, членів їх сімей та близьких родичів. Виконання цих завдань повинно досягатися шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів, які в умовах складної криміногенної та політично-економічної ситуації, використання злочинцями найсучаснішого матеріально-технічного обладнання та застосування останніх досягнень науки все частіше повинні, крім використання «стандартних» тактичних прийомів, набувати творчого характеру. Працівники карного розшуку вказують, що одним із найбільш дієвих та ефективних оперативно-розшукових заходів є здійснення розвідувального опитування. Враховуючи наведене, можна констатувати, що здійснення вказаного оперативно-розшукового заходу в умовах сьогодення вимагає поглиблених психологічного, інтелектуально-логічного, наукового й професійного підходів, які в першу чергу повинні бути чітко врегульовані законодавцем. Тому, на нашу думку, доцільним є вивчення та аналіз правових засад здійснення підрозділами карного розшуку розвідувального опитування, вироблення можливих шляхів їх удосконалення.

Стан дослідження. Особливості використання методів, сил та засобів підрозділів карного розшуку у протидії різним видам злочинності розглядалися у кандидатських дисертаціях Г. П. Гарасима, Л. А. Герасименка, М. І. Данилюка, О. О. Деревягіна, О. М. Ємця, В. В. Єфімова, О. Ю. Заблоцької, Б. А. Керницького, В. В. Максимова, О. В. Максимова, Р. В. Мукоїди, В. В. Ноніка, І. С. Огерука, О. О. Руденка, М. В. Стащака, А. М. Ханькевичча, І. Ф. Хараберюша, О. М. Чистолінова, В. В. Шендрика та ін. Однак питанню визначення сучасних особливостей правового регулювання використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування було приділено лише фрагментарну увагу в науковій статті Ю. В. Лаврик «Особливості правового регулювання проведення розвідувального опитування підрозділами карного розшуку» [1]. Це дозволяє нам зробити висновок про актуальність та необхідність дослідження правових засад використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування в сучасних реаліях реформування правоохоронної системи України.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування.

Виклад основного матеріалу. Генезис правового регулювання проведення розвідувального опитування починається ще з давніх часів. Так, аналізуючи працю О. Ю. Шумілова, можна виділити чотири етапи розвитку правових засад розвідувального опитування. До першого періоду відносяться нормативно-правові акти, які регулювали слідчу та оперативно-розшукову діяльність, починаючи від Руської Правди і закінчуючи Судебником 1550 року. В цей період розвідувальне опитування прирівнювалося до допиту, мало таке ж доказове значення, а за правовою формою та тактичними прийомами наведені поняття не мали відмінностей та використовувались як синоніми [2, с. 23].

Другий період почався з прийняттям Судебника в 1550 році та тривав до 1917 року. В цей проміжок часу вперше в історії вітчизняного кримінального процесуального законодавства на рівні держави були розмежовані поняття «слідчі допити» та «розшукові опитування». На законодавчому рівні опитування мали встановлену гласну та негласну форми проведення, були призначені для отримання орієнтуючої інформації та пошуку відомостей щодо обставин вчинення злочину [2, с. 24].

Що стосується третього періоду (1917–1991 рр.), то відповідно до КПК Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1922 р. опитування було кримінально-процесуальним заходом, однак в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів його було віднесено до одного зі способів негласної роботи. У другій половині 20-х років ХХ століття процесуальні межі між опитуванням та слідчим допитом були стерті, але вже в середині 50-х років у процесі прийняття

Положення про прокурорський нагляд в СРСР та Основ судочинства СРСР і союзних республік було чітко визначено, що допит є слідчою дією, а опитування – оперативно-розшуковим заходом, порядком, організація та тактика проведення якого була детально закріплена тільки у відомчих таємних нормативно-правових актах [2, с. 25].

До четвертого періоду належить прийняття у 1992 р. закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де у ст. 8 було формально закріплено право проводити розвідувальне опитування як різновид оперативно-розшукових заходів [2, с. 27].

Аналізуючи наведене, можна резюмувати, що у сфері оперативно-розшукової діяльності використання розвідувального опитування раніше (до прийняття закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») регламентувалося відомчими інструкціями і наказами, носило здебільшого закритий характер, а вже у незалежній Україні було частково законодавчо легалізовано. Тобто оперативні підрозділи наділені законодавством широкими повноваженнями, але ним же встановлені й обмеження в їх діяльності, гарантії конституційних прав громадян. Водночас, слід відзначити, що відповідно до положень ст. 3 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Національне антикорупційне бюро, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну пенітенціарну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна [3]. Розглянемо детальніше нормативно-правові акти, що становлять правові засади використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює проведення розвідувального опитування працівниками карного розшуку є Конституція України – Основний Закон держави, який має верховенство на всій території України. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі та повинні відповідати їй [4].

Згідно з теорією права за юридичною силою після Конституції України слідує закони, що регулюють порядок проведення оперативно-розшукового заходу «розвідувальне опитування» та законність використання його результатів у кримінальному провадженні. До таких законів можна віднести нормативно-правові акти, що становлять основні принципи судової системи в Україні, зокрема закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про Конституційний Суд України», «Про судову експертизу»,

«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про правовий режим воєнного стану».

Низка норм цих законів передбачає чітко визначені повноваження судів щодо розгляду справ і матеріалів, пов'язаних з обмеженням конституційних свобод і прав на таємницю листування, телефонних та інших переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, на недоторканність житла. Також ці норми законів визначають правовий статус суддів і наявність імунітетів (недоторканності), що обумовлює особливий порядок проведення стосовно них низки оперативно-розшукових заходів.

Щодо закону «Про правовий режим воєнного стану», то він передбачає, що в період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, для забезпечення безпеки і підтримання правопорядку у воєнний час [1, с. 125].

Враховуючи, що розвідувальне опитування проводиться під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, далі варто розглянути окремі положення закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Він є вищим юридичним актом, що регулює суспільні відносини в оперативно-розшуковій діяльності. Норми цього Закону України є ключовими, оскільки визначають зміст оперативно-розшукової діяльності, здійснюваної на території держави, і закріплюють систему гарантій законності при проведенні оперативно-розшукових заходів. Слід також підкреслити, що з метою визначення особливостей правового регулювання розвідувального опитування вказаним нормативним актом підрозділам карного розшуку в системі органів внутрішніх справ надане право здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Отже, закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» є первинним нормативно-правовим актом, який закріплює право проводити опитування осіб для вирішення завдань ОРД. Однак слід відзначити, що у ньому відсутні визначення змісту розвідувального опитування, а також його чітке закріплення. У зв'язку з цим слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою, що головною підставою для проведення розвідувального опитування підрозділами карного розшуку є «потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави» [1, с. 126].

Відзначимо, що термін «опитування» в законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» розглядається з точки зору права суб'єкта ОРД провести дію, спрямовану на отримання мовленнєвих даних, що становлять інтерес для оперативних підрозділів. Тобто, аналізуючи та співставляючи сутність поняття розвідувального опитування з правами оперативних підрозділів, які закріплені у ст. 8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», можна

резюмувати, що проведення гласного розвідувального опитування певним чином закріплено в п. 1 ст. 8 вказаного Закону, а саме: «оперативні підрозділи мають право опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу» та п. 8 ст. 15 «отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави» [3].

На окрему увагу заслуговують нормативно-правові акти, які безпосередньо не регулюють здійснення розвідувального опитування, однак використовуються працівниками карного розшуку опосередковано під час здійснення розвідувального опитування. Так, на наш погляд, зв'язок між кримінальним, кримінальним процесуальним і оперативно-розшуковим законодавствами визначається нормами, що регулюють ОРД, наприклад: 1) існуванням загальних категорій для кримінального права та сфери ОРД (злочин, склад злочину, співучасники, свідки тощо); 2) виконанням доручень слідчого та прокурора при проведенні слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій з використанням оперативно-розшукових сил, засобів, форм і методів; 3) системою правових інститутів, що мають регулятивне значення для ОРД (дійове каяття, добровільна відмова при незакінченому злочині, крайня необхідність тощо).

Так, наприклад, у ст. 1 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Однак визначення поняття «протиправні дії» цей Закон не пропонує, припускаючи, що воно існує в КК України, де наявні також визначення дефініції вини, співучасті в злочині, обставин, що виключають злочинність діяння, тощо. Тобто, безперечно, працівники карного розшуку повинні при проведенні розвідувального опитування використовувати положення Кримінального кодексу України [5], якими закріплюються ознаки кримінально каранних діянь, для того, щоб у процесі такого опитування не відволікатися на незначущі обставини, а встановлювати такі, що будуть мати значення для кримінального провадження.

Водночас, враховуючи останні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві та тенденцію до повної легалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності, в контексті негласних слідчих (розшукових) дій, на нашу думку, доцільно також розглянути Кримінальний процесуальний кодекс України, який є нормативно-правовим актом, що регламентує кримінальний процес від початку кримінального провадження до винесення судового вироку. Взаємозв'язок його з оперативно-розшуковою діяльністю виражається в тому, що до початку кримінальне провадження оперативно-розшукові заходи, в тому числі й розвідувального опитування, проводяться в рамках закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до

ст. 214 КПК України [6] досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про вчинення діяння з ознаками злочинного до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Втім, слід зазначити, що з початком кримінального провадження ОРД фактично не припиняється, а можливості оперативних підрозділів реалізуються у вигляді слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України). Наголошено, що КПК України закріплює положення про фіксацію ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України), а також порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні (ст. 256 КПК України), використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших цілях або передання інформації (ст. 257 КПК України).

Аналізуючи положення гл. 21 Кримінального процесуального кодексу України, яка присвячена використанню негласних слідчих (розшукових) дій, можна дійти висновку, що розвідувальне опитування у вигляді вказаних дій не закріплено. На нашу думку, це є суттєвим недолаком і потребує термінового усунення.

Визначивши теоретичні та нормативно-правові засади підстав здійснення розвідувального опитування підрозділами карного розшуку, логічно постає питання: яким чином підрозділам карного розшуку необхідно проводити розвідувальне опитування? Відповідь можливо частково отримати з положень відомчих наказів закритого характеру, які регулюють особливості організації і тактики здійснення агентурно-оперативної роботи.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що правові засади використання підрозділами карного розшуку розвідувального опитування:

1) складають нормативно-правові акти, які умовно можна поділити на: відкритого та закритого характеру; законодавчого та підзаконного рівнів; загальні для всіх оперативних підрозділів та обов'язкові лише для конкретних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності; ті, що регулюють загальні засади здійснення оперативно-розшукових заходів, та ті, що регулюють безпосередньо здійснення розвідувального опитування;

2) є недосконалими та містять низку недоліків, зокрема: у випадку отримання інформації, що може становити інтерес у кримінальному провадженні в результаті проведення негласного розвідувального опитування із зашифруванням мети її неможливо розсекретити, легалізувати; доручення на проведення розвідувального опитування працівники карного розшуку отримують під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування, однак законодавчо це у Кримінальному процесуальному кодексі України не закріплено; нормативно не визначений порядок оформлення результатів проведення розвідувального опитування;

3) потребують удосконалення шляхом внесення нормативних змін і доповнень.

Список використаних джерел: 1. Лаврик Ю. В. Особливості правового регулювання проведення розвідувального опитування підрозділами карного розшуку / Ю. В. Лаврик // Право і Безпека. – 2014. – № 3 (54). – С. 122–126. 2. Смирнов М. П. Оперативно-розсыкная деятельность в Российской империи в документах и комментариях (XVIII в. – февраль 1917 г.) : монография / М. П. Смирнов, А. Ю. Шумилов. – М. : Издат. дом И. И. Шумиловой, 2010. – 185 с. 3. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. 4. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. 5. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Надійшла до редколегії 23.10.2015

Купенко С. А. Особенности правового регулирования использования подразделениями уголовного розыска разведывательного опроса

Рассмотрены нормативно-правовые акты, регулирующие общественные отношения в сфере использования подразделениями уголовного розыска разведывательного опроса, при этом они объединены в отдельные группы в соответствии с правовой иерархией. В результате анализа теории и оперативно-розыскной практики, а также положений нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность по использованию подразделениями уголовного розыска разведывательного опроса, определены пробелы в некоторых актах законодательного и подзаконного уровней. Даны предложения и рекомендации, направленные на совершенствование правового регулирования обозначенной деятельности подразделений уголовного розыска.

Ключевые слова: правовое регулирование, подразделения уголовного розыска, разведывательный опрос, оперативно-розыскная деятельность, нормативно-правовой акт, оперативно-розыскные мероприятия.

Kupenko S. A. Features of legal regulation of using reconnaissance survey by criminal investigation divisions

Normative and legal acts that regulate social relations in the sphere of using reconnaissance survey by criminal investigation divisions have been considered. In fact they are combined in separate groups in accordance with the legal hierarchy.

Based on the analysis of the theory and operative and search practice, as well as the provisions of normative and legal acts regulating activities on the use reconnaissance survey by criminal investigation divisions, it is concluded that the legal basis to use reconnaissance survey by criminal investigation divisions: 1) constitute normative and legal acts, which conditionally can be divided into: open and secret

nature; legislative and regulatory level; general to all operative units and obligatory only to specific subjects of operative and search activities; those that regulate general principles of realizing operative and search measures and those directly regulate the exercise of reconnaissance survey; 2) are imperfect and contain a number of shortcomings, including: in the case of obtaining information that may be of interest within the criminal proceedings as a result of conducted secret reconnaissance survey by encrypting the aim it can not be declassified, legalized; authorization for conducting reconnaissance survey the officers of criminal investigation divisions obtain during operative and search provision of pre-trial investigation, but it is not allocated in the Criminal Procedural Code of Ukraine; the procedure of registration of the results of conducted reconnaissance survey is not regulated by the law; 3) should be improved by making amendments and alterations.

Propositions and recommendations aimed at improving the legal regulation of the mentioned activity of criminal investigation divisions are provided.

Keywords: legal regulation, criminal investigation divisions, reconnaissance survey, operative and search activity, normative and legal act, operative and search measures.

УДК 343.98:068

С. М. Лозова

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ З ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАННЯ

Розглянуто проблеми вивчення особистості злочинця з психічними аномаліями, який вчинив згвалтування, з урахуванням їх міждисциплінарного характеру. Висвітлено способи встановлення ознак психічних розладів і найбільш розповсюджених способів їх симуляції. Спрогнозовано можливі варіанти поведінки злочинця з урахуванням наявних у нього дефектів психіки.

Ключові слова: особистість злочинця з психічними аномаліями, згвалтування, ознаки психічних розладів, симуляції психічних розладів

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями, які охороняються державою [1, ст. 3]. Захист громадян, у тому числі і від злочинних посягань, є основним обов'язком держави і реалізується нею за допомогою діяльності правоохоронних і судових органів. На жаль, за останні роки в Україні продовжує залишатися високою питома вага злочинів проти особистості. Згвалтування і замах на згвалтування є одним із видів правопорушень, які формують особливу категорію злочинів проти статевої недоторканості та статевої свободи особистості.

Згвалтування згідно зі ст. 152 КК України, – це статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [2].

© Лозова С. М., 2015